

УДК 330.142.26

Юрій С.М.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ

В статті визначено роль оборотного капіталу в економічному процесі функціонування підприємства. Проведений кластерний аналіз з метою визначення оптимізаційної структури оборотного капіталу підприємств харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей. Запропоновано систему заходів щодо оптимізації структури оборотного капіталу у межах кластерних утворень.

Ключові слова: оборотний капітал, харчова промисловість, кластерний аналіз, рентабельність.

Юрий С.М. ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ СТРУКТУРЫ ОБОРОТНОГО КАПИТАЛА

В статье определена роль оборотного капитала в экономическом процессе функционирования предприятия. Проведен кластерный анализ с целью определения оптимизационной структуры оборотного капитала предприятий пищевой промышленности Черновицкой и Тернопольской областей. Предложена система мероприятий по оптимизации структуры оборотного капитала в рамках кластерных образований.

Ключевые слова: оборотный капитал, пищевая промышленность, кластерный анализ, рентабельность.

Yurii S.M. WAYS OF OPTIMIZATION OF WORKING CAPITAL STRUCTURE

In the article, the role of working capital in the economic process of operation of the enterprise is determined. The author has conducted cluster analysis with the purpose of determination of optimization structure of working capital of enterprises of food industry of the Chernivtsi and Ternopil oblasts. The system of optimization measures of working capital structure within the framework of cluster formations is offered.

Keywords: working capital, food industry, cluster analysis, profitability.

Постановка проблеми. Сучасний етап функціонування національної економіки характеризується як кризовий (падіння темпів розвитку економіки, зростання обсягів державного боргу, постійне зростання рівня інфляції та безробіття), тому вітчизняні підприємства змушені змінювати свою політику по відношенню до оборотного капіталу, вишукувати нові джерела його поповнення, визначати проблеми та шляхи ефективності його використання. Вміле управління оборотним капіталом дозволяє виявити наявні резерви прискорення оборотності та збільшити його використання в господарському обороті. В свою чергу, підвищення ефективності оборотного капіталу означає вивільнення значних грошових ресурсів, що є актуальним для діяльності окремого підприємства та економіки в цілому. Тобто розробка системи заходів щодо удосконалення формування та підвищення ефективності використання оборотного капіталу є одним з першочергових завдань успішного функціонування та розвитку підприємств харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із формуванням та ефективним використанням оборотного капіталу, визначенням його структури, присвячено наукові праці багатьох вчених, зокрема таких, як І. Бланка, В. Ковальова, Л. Кустріч [2], Р. Чернякової [7] та інших. Теоретичне та практичне дослідження класифікації економіки знайшли своє відображення у працях М. Гоголь [1], М. Портера, Н. Скопенко [5], Ю. Ульянченко [6], Т. Швед та інших. Однак у вітчизняній науковій літературі не існує досліджень щодо оптимізації структури оборотного капіталу з використанням саме кластерного підходу.

Мета статті. Розробка теоретичних та практичних положень щодо оптимізації структури оборотного капіталу на підприємствах харчової промисловості з використанням кластерного підходу.

Виклад основного матеріалу. Роль оборотного капіталу в економічному механізмі функціонування

підприємства визначається за низкою його характеристик – це і джерело авансування оборотних активів, і основний засіб досягнення цілей та розв'язання конкретних завдань реалізації базової стратегії, і інтегральний показник оцінки фінансового становища й ліквідності підприємства, і важлива умова зростання ринкової вартості та інвестиційної привабливості підприємства, і дієвий інструмент підвищення ефективності господарської діяльності. Щодо реалізації інвестиційних планів підприємства, то важлива функція оборотного капіталу полягає в акумулюванні тимчасово вільних грошових ресурсів і формуванні високоліквідного резерву у формі поточних фінансових інвестицій. Вона визначає здатність до забезпечення безперервності руху грошових потоків підприємства.

Ринкові перетворення в Україні, які супроводжуються періодичними кризами, пов'язані з постійним пошуком резервів зростання капіталу. У зв'язку з цим суб'єкти господарювання усіх форм власності вимушені періодично переглядати свою політику щодо обсягів капіталу, джерел його поповнення та ефективності використання. Оскільки оборотному капіталу належить найбільша частка в структурі авансованої вартості у виробничі фонди, власники підприємств повинні оперативнo реагувати на можливі виклики, пов'язані з потребою в авансуванні частини вартості в оборотні виробничі фонди та фонди обігу залежно від об'єктивних та суб'єктивних чинників, оскільки це відображається на кінцевих фінансових результатах. Як свідчить вітчизняна практика, негативні наслідки фінансової кризи, інфляційні процеси в економіці негативно вплинули на ефективність використання оборотного капіталу на більшості підприємств. Так, власні джерела оборотного капіталу все більшою мірою заміщувалися позиковими, в результаті чого власний капітал не брав повною мірою участі в кругообороті, а все більше перетворювався на джерело погашення кредитів.

Основною метою формування капіталу підприємства є задоволення потреби у придбанні необхідних активів і оптимізації його використання. З урахуванням цієї мети процес формування капіталу будь-якого підприємства будується на основі таких принципів:

- облік перспектив розвитку господарської діяльності підприємств;
- забезпечення відповідності обсягу залученого капіталу обсягом сформованих активів підприємства;
- забезпечення оптимальності структури капіталу з позицій ефективного його функціонування;
- забезпечення мінімізації витрат по формуванню капіталу з різних джерел;
- забезпечення високоефективного використання капіталу [8, с. 45].

Ефективне управління оборотним капіталом дозволяє виявити наявні резерви прискорення оборотності та покращити його використання в господарському обороті. Підвищення ефективності використання оборотного капіталу сприяє вивільненню значних грошових ресурсів, що є актуальним для діяльності підприємств окремих галузей та економіки загалом.

На кожному підприємстві згідно з його специфікою повинна бути розроблена власна політика управління оборотним капіталом. У відповідності до обсягів та особливостей оборотного капіталу, який використовується, та його структурних елементів також можливе формування політики управління окремими елементами капіталу. Управління оборотним капіталом полягає у пошуку ефективності форм їх фінансування, оптимізації обсягу, удосконаленні структури, забезпеченості прийнятого рівня ліквідності, підвищення ефективності використання. Ці підходи взаємопов'язані між собою: підвищення ефективності використання забезпечує оптимізацію обсягу і структури оборотного капіталу, і навпаки [2, с. 104].

Конкретизація умов для виявлення нових підходів щодо формування та використання оборотного капіталу визначили необхідність вивчення структури капіталу підприємств харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей в розрізі організаційно-правових форм господарювання.

У системі вітчизняного агропромислового комплексу харчова промисловість відіграє особливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, розвиток якої є вкрай важливим для економічної й національної безпеки держави, оскільки без продуктів харчування, як найцінніших ресурсів нації, неможливе існування населення. Під впливом світової економічної кризи фінансовий стан харчової промисловості значно погіршився, що проявилось перш за все в недостатніх обсягах оборотного капіталу, можливостях його зростання, неоптимальній структурі, сповільненій оборотності. Одним з напрямків зміцнення фінансового стану та підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств, а отже, посилення продовольчої безпеки України, є розробка налагодженої системи формування та використання оборотного капіталу в умовах постійних змін ринкового середовища.

Серед важливих чинників розвитку харчової промисловості доцільно відзначити залежність територіального розміщення виробництва від сировинної бази, що є характерним для галузей, які використовують нетранспортувальну сировину, яка швидко псується, або велику кількість сировини (цукрова, олійна, рибна, овочеконсервна, молочна та інші

галузі); від споживчого ринку через короткий термін зберігання готової продукції та/або економії на транспортних витратах (кондитерська, хлібопекарська, пивоварна та інші галузі) [5, с. 105].

Особливістю харчової промисловості також є значна частка продукції, виробленої з давальницької сировини, а саме: борошна, олії, круп, цукру-піску, отриманого з цукру-сирцю тростинного чи бурякового. Це дає змогу більш повно завантажувати виробничі потужності і зберегти наявні робочі місця. Тобто зростання обсягів виробництва з давальницької сировини призведе до зростання інших операційних доходів, а, отже, і чистого прибутку підприємств харчової галузі. Також одним із елементів механізму управління оборотним капіталом підприємств харчової промисловості є ресурсна складова, тобто матеріально-технічні, фінансові, інституційні, інформаційні, людські та інші ресурси, при використанні яких реалізується можливість максимізації рентабельності капіталу.

На підприємствах харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей спостерігається складна фінансова ситуація, основною причиною якої є нестача капіталу в обороті, що обумовило пошук нових підходів щодо оптимізації процесу управління оборотним капіталом в цілому та в розрізі організаційно-правових форм господарювання зокрема.

В якості одного з підходів ми пропонуємо використати кластерний аналіз. Регіональні та міжрегіональні кластери розглядаються як пріоритетні міжгалузеві комплекси, які визначають розвиток постіндустріальної інформаційної економіки на національному й регіональному рівнях та є суттєвим фактором підвищення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки за рахунок інтеграції сполучених галузей і взаємозалежних соціальних інститутів [6].

Засновником кластерної теорії визнано професора Гарвардської школи, лауреата Нобелівської премії Майкла Портера. У своїй книзі «Конкуренція» він підкреслює, що наявність стійкої стратегії розвитку є одним з важливих чинників для успішного розвитку кластеру. Кластерний підхід, обґрунтований М. Портером [4], передбачає, що кожна галузь не може розглядатися окремо від інших, а повинна вивчатися системно як частина комплексу взаємопов'язаних секторів. Становлення базової галузі слугує поштовхом до розвитку постачальників і споживачів, а також сегментів послуг, утворюючи кластер економічної активності. Кластер дозволяє використовувати конкурентні переваги регіону через спільне використання взаємопов'язаними підгалузями загальних для них ресурсів [6].

Варто звернути увагу, що на можливість і ефективність утворення кластерів у харчовій промисловості впливають певні чинники: специфіка основного виробництва; інноваційність та структура виробництва; територіальне розміщення та кліматичні умови території; конкуренція і рівень її розвитку; мобільність робочої сили в регіоні; система менеджменту; єдина система управлінського обліку; рівень обміну інформацією і технологією; вплив державного управління [1, с. 48].

У результаті кластерного аналізу, за допомогою математичної платформи MatLab [3, с. 260] підприємства харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей були поділені на три кластери. Критеріями кластеризації було обрано показники, які характеризують фінансову стійкість, платоспроможність, ділову активність і рентабельність (кое-

фіцієнт фінансової стійкості; рентабельність оборотного капіталу; коефіцієнт маневреності власного капіталу; оборотність оборотного капіталу; коефіцієнт покриття (коефіцієнт поточної ліквідності). Величиною навчальної вибірки є підприємства харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей за 2013 р. Оптимальна структура оборотного капіталу по кожному кластеру та відхилення від неї наведена в таблиці 1.

У системі підвищення рентабельності оборотного капіталу підприємств харчової промисловості Чернівецької області, які входять до першого кластеру, необхідно збільшити питому вагу поточної дебіторської заборгованості до рівня 80% шляхом зростання обсягів реалізації продукції з одночасною оптимізацією (зниженням) обсягів запасів до

15,9%. Останній напрямок передбачає вивільнення грошових коштів. Аналогічні напрямки оптимізації структури оборотних активів можна запропонувати підприємствам другого кластера Чернівецької області та окремим підприємствам Тернопільської області, які належать до першого (державні підприємства) та третього (дочірні підприємства) кластерів (див. табл. 1).

Тобто в основі управління дебіторською заборгованістю зазначених вище підприємств, як видно з аналізу таблиці 1, повинен лежати підхід, який полягає у порівнянні додаткового прибутку, пов'язаного з тією чи іншою схемою спонтанного фінансування, з витратами та втратами, що виникають при зміні політики реалізації продукції харчової промисловості.

Таблиця 1

Оптимізація структури оборотного капіталу підприємств харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей в розрізі організаційно-правових форм господарювання*

Підприємства різних організаційно-правових форм господарювання та їх приналежність до відповідного кластера у 2013 р.	Питома вага оборотного капіталу, авансованого у різні групи оборотних активів, %			
	Запаси	Поточна дебіторська заборгованість	Грошові кошти та поточні фінансові інвестиції	Інші оборотні активи
Чернівецька область				
Кластер 1				
Оптимальна структура оборотного капіталу, авансованого у відповідні групи оборотних активів по кластеру 1	15,9	80,0	3,2	0,9
Приватні підприємства	27,4	68,8	2,7	1,1
Державні підприємства	42,5	53,0	3,1	1,4
Дочірні підприємства	53,1	46,3	0,6	-
Підприємства споживчої кооперації	36,8	21,6	41,6	-
Акціонерні товариства	31,0	65,0	0,4	3,6
Товариства з обмеженою відповідальністю	52,0	43,3	3,4	1,3
Кластер 2				
Оптимальна структура оборотного капіталу, авансованого у відповідні групи оборотних активів по кластеру 2	41,8	45,6	9,7	2,9
Колективні підприємства	78,8	19,1	2,1	-
Спільні підприємства	100,0	-	-	-
Кластер 3				
Оптимальна структура оборотного капіталу, авансованого у відповідні групи оборотних активів по кластеру 3	33,2	49,5	7,2	10,2
Підприємства – об'єднання громадян (релігійні організації, профспілки)	3,2	96,8	-	-
Тернопільська область				
Кластер 1				
Оптимальна структура оборотного капіталу, авансованого у відповідні групи оборотних активів по кластеру 1	41,8	45,6	9,7	2,9
Приватні підприємства	31,9	61,6	5,3	1,2
Державні підприємства	66,3	25,4	5,9	2,4
Підприємства споживчої кооперації	35,9	40,2	23,9	-
Оптимальна структура оборотного капіталу, авансованого у відповідні групи оборотних активів по кластеру 2	19,0	48,3	16,9	15,8
Комунальні підприємства	5,4	-	94,6	-
Кластер 3				
Оптимальна структура оборотного капіталу, авансованого у відповідні групи оборотних активів по кластеру 3	22,3	47,1	10,4	20,2
Дочірні підприємства	61,5	34,7	3,8	-
Акціонерні товариства	38,2	54,8	2,9	4,1
Товариства з обмеженою відповідальністю	29,2	66,8	0,9	3,1

Складено автором самостійно на основі статистичної вибірки

Що стосується інших підприємств харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей, то в основу управління поточною дебіторською заборгованістю повинен бути покладений підхід, який полягає у порівнянні та оптимізації величини та строків дебіторської й кредиторської заборгованостей. Згадані порівняння здійснюються за рівнем кредитоспроможності, терміну відстрочення платежу, стратегії знижок, доходами та витратами щодо інкасації, що призведе до оптимального співвідношення складових елементів оборотного капіталу.

Наявність найбільш ліквідних активів підприємств споживчої кооперації у 2010 р. значно перевищує їх оптимальний рівень, що, з одного боку, підвищує ліквідність та платоспроможність, а з іншого – знижує ймовірність одержання додаткового доходу шляхом вкладення згаданих активів у розширення фінансово-господарської діяльності та інвестування у подальший розвиток господарської діяльності.

Перевищення розміру запасів, особливо в розрізі виробничих запасів і готової продукції у 2010 р., над оптимальним рівнем по всіх підприємствах, які увійшли до першого та другого кластерів по Чернівецькій області та по державних підприємствах (перший кластер) та всіх підприємствах, які увійшли до третього кластеру по Тернопільській області, з одного боку, забезпечує безперервний процес виробництва продукції харчової галузі, а з іншого – заморожує грошові кошти, збільшує ризик втрат внаслідок псування запасів та призводить до збільшення складських витрат.

Зазначимо, що найбільш наближену до оптимальної структуру оборотних активів у 2010 р. мали приватні підприємства (перший кластер підприємств харчової промисловості Чернівецької області) та підприємства споживчої кооперації (перший кластер підприємств харчової промисловості Тернопільської області).

Ще одним напрямком зростання рентабельності оборотного капіталу виступає прискорення його оборотності в цілому та в розрізі оборотного капіталу, авансованого у різні групи оборотних активів. Згаданий напрямок передбачає поєднання двох вищезазначених заходів підвищення ефективності використання оборотного капіталу: зростання обсягів виробництва і реалізації продукції та оптимізації структури оборотних активів.

Висновки. Результативність діяльності харчової промисловості багато в чому залежить від обсягу та структури оборотного капіталу, який інвестований у фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання. Нестача оборотного капіталу призводить до порушення виробничо-комерційного циклу, погіршення ліквідності, фінансової стійкості та зниження рівня прибутковості, а надлишок – до невиправдано підвищених розмірів фінансування. Відповідно, виникає необхідність перегляду наявних підходів до управління оборотним капіталом з точки зору підвищення ефективності діяльності, поліпшення використання фінансового-майнового потенціалу та зміцнення фінансового стану харчової промисловості, що, відповідно, є підґрунтям забезпечення продовольчої безпеки України.

Групування підприємств харчової промисловості в розрізі організаційно-правових форм господарювання з використанням кластерного підходу дозволило визначити систему заходів щодо оптимізації структури оборотного капіталу. При цьому були враховані результати економіко-математичного моделювання, а також досвід найбільш рентабельних підприємств харчової промисловості Чернівецької та Тернопільської областей у межах кожного кластеру.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гоголь М.М. Формування агропромислових кластерів як напрямку стратегії економічного зростання / М.М. Гоголь // Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. – 2009. – № 49. – С. 45-49.
2. Кустріч Л.О. Підвищення рівня управління оборотним капіталом / Л.О. Кустріч // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. Т.1. – 2010. – № 3. – С. 103-106.
3. Леоненков А.А. Нечеткое моделирование в среде MATLAB и fuzzyTECH / А.А. Леоненков. – СПб.: «БХВ-Петербург», 2005. – 725 с.
4. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. – 496 с.
5. Скопенко Н.С. Сучасний стан і перспективи розвитку харчової промисловості України на основі формування інтегрованих структур / Н. С. Скопенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 44(118). – С. 103-110.
6. Ульянченко Ю.О. Концептуальні підходи до державного регулювання розвитку кластерів / Ю. О. Ульянченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-2/doc/2/16.pdf>.
7. Чернякова Р.А. Формування оптимальної структури капіталу підприємства / Р.А. Чернякова // Економіка харчової промисловості. – 2013. – № 1(17). – С. 43-45.